

ŽELJKO ŠKULJEVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Zenici, BiH

DA LI JE SOKRAT ZAMISLIV U PLATONOVOJ AKADEMIJI?

Hedonist ili platonički vješt mačevalac?

Sažetak: Za razliku od preplatoniziranog, „poljepšanog“, moguća su i drugačija dohvatanja i viđenja Sokrata. Mnoštvo ali i „kolebljivost“ povijesnih izvora, koji istraživačima služe za rekonstrukciju Sokratovog lika i učenja, na izvjestan način, polučuju i mnoštvenost njegovih „fotografija“ od kojih su neke jako slične, a neke dijametralno različite. Bez namjere da pravim ponutnju, smutnju i sl., ne prihvatajući pri tom pogrešno razumijevanje jednog W. Weischedela u formi *Sokrates oder Das Ärgernis des Fragens*, dao sam sebi za pravo da drugačije učitavam „opšteprihvaćene“ izvore, ali i one proskribirajuće. Na taj način u Satirskoj i Silenskoj (s)ličnosti pronašao sam sliku hedonizirajućeg Sokrata koji je, koristeći se tehnikama i postignućima Starije sofistike, bio i retorički „vješt mačevalac“. Međutim, ono što je najvažnije, bez obzira kojim istraživačkim konceptom i izvorom se poslužili, jeste da je postojao mislilac Sokrat i njegova djelujuća priroda. Kako drugačije objasniti bavljenje njime i njegovo neprestalo bivanje u duhovnoj vizuri svijeta.

Ključne riječi: hedonizam, naslada, Platon, Sokrat, Sokratova istorijska slika

*Svaka škola grčke filozofije udešavala je sebi
svoju vlastitu sliku o Sokratu...*

F. Jodl, *Istorija etike*, str. 21

*Sokrates primus philosophian devocavit a caelo et in urbibus
conlocavit et in domus etiam intorduxit et coegit de vita et moribus
rebusque bonis et malis quarere.*

Marcus Tullius Cicero, *Tusculanae disputationes* V 4, 10; *Acad. Post.* I 4, 15.

1 E-mail adresa autora: zeljko.skuljevic@pf.unze.ba

... als unbeantwortbar beiseitezulegen und dafür die Freiheit zu gewinnen, die sokratische Literatur unbefangen als Dichtung zu verstehen...

O. Gigon, *Sokrates, Sein Bild in Dichtung und Geschichte*.

... kako bih vidio nisam li kojim slučajem kakva presložna i strastima obuzeta zvijer poput Tifona...

Platon, *Fedar* 230a

Kako je zapisao Apolodor u svojoj *Hronici* (D.L. II, 44 – 45), Sokrat je rođen za vrijeme arhonta Apsefiona u četvrtoj godini sedamdeset sedme olimpijade (469 – 468), šestog dana mjeseca targeliona kada Atenjani vrše (o)čišćenje grada i kada je, prema mišljenju Delijaca, rođena i Artemida. Bio je sin vajara Sofroniskusa i primalje (babice) Fenarete, stoji u Platonovom *Teetetu*, a svijet je ugledao u atenskoj demi Alopeka „koja i danas živi u imenu sela Ambelokipi, istočno od Atine, na južnom području Likabeta...“ Alopeka je bila i zavičaj Aristida Pravednog, plemića, čija je porodica živjela u prijateljstvu sa Sofroniskusovom kućom (Plat. *Lach.* 180 E) što pokazuje „da je Sokratov otac bio ugledan građanin“. Sokratovi su pripadali trećem staležu, zeugitima, što je određivalo politički status u polis i Sokratovo služenje u redovima hoplitske vojske. U početku se bavio vajarstvom kao i njegov otac. Diogen Laertije tvrdi da je njegovo djelo, obučene *Harite* (*Dražesti*), bilo izloženo na Akropoli (II, 19), a u Platonovim spisima, navodno, Sokrat vodi porijeklo od Dedala koji je slavljen kao mitski osnivač vajarskog esnafa. U mladosti se prvi put susreće sa Arhelajom iz Mileta, predstavnikom jonske filozofije, što možemo pročitati u jednoj bilješci *Putnih uspomena* Ijona Hijonima. Bile su mu, takođe, poznate kosmološke teorije Heraklita, Empedokla i Demokrita, doznajemo iz Platonovog *Fedona* (69 A – 99 E), kao i učenja Diogena iz Apolonije, Alkmeona iz Krotona i Anaksagore iz Klazomene. Iz Ksenofontovih *Uspomena* (*Mem.* I 2, 56 ss) vidi se da je poznavao i starije pjesništvo, naročito Homera i Hesioda, a Ciceron ili, pak, Kikero (*Tusc. d.* IV 29, 63) zapisuje da je posjećivao *theatar* i to, samo onda, kada su se davali Euripidovi komadi. Kada je u pitanju afektivni život, Diogen Laertije (II, 26) prenosi Aristotelovu tvrdnju da se Sokrat dva puta ženio.² Po tom svjedočanstvu, prva mu je žena bila Ksantipe s kojom je imao sina Lamprokla, a sa Mirto, kćerkom Aristida Pravednog (koju je, navodno, uzeo bez miraza), imao je sinove Sofroniska i Meneksena. Neki hroničari bilježe da je prvo oženio Mirto, dok drugi, među

² Podatak da je Sokrat imao dvije žene potiče od Aristotelovog spisa *O plemenitosti* koji, niti je sačuvan, niti je autorstvo izvjesno.

koje spadaju Satir i Hijeronim sa Rodosa, tvrde da je obe žene imao u isto vrijeme.³

Bez obzira što se Platonovi i Ksenofontovi spisi smatraju (naj)relevantnijim i najupotrebljavanijim izvorima, nepobitno, postoje i drugi više-manje istraženi, iako, po meni, ne u dovoljnoj mjeri. Friedo Ricken, naprimjer, u knjizi *Philosophie der Antike* smatra, za razliku od nekih naših autora,⁴ da su u „optičaju“ četiri izvora, odnosno autora: Platon, Ksenofont, Aristofan i Aristotel.⁵ Prosto iznošenje jedinosučuvanih, od nekih institucija i pojedinaca proglašenim neprikosnovenim izvorima za rekonstrukciju istorijskog Sokrata, samo na prvi pogled daje zadovoljavajuću sliku. Naime, među istraživačima njegovog djela, čak i kod onih autoritativnijih, nastaje oštra polarizacija oko dileme koji je izvor (naj)pravovjerniji. Povijest pitanja o tome ko je, Platon, Ksenofont ili neko treći dao pravu sliku Sokrata još uvijek traje i, po svoj prilici, trajaće *ad infinitum*. Prije nego što sučelimo ova različita viđenja, među kojima će, svakako, biti inkorporirano i vlastito, pozabavimo se dobrim i lošim stranama pokušaja etabliranja (ili, bolje, rekonstrukcije) neke vrste „platonovsko-ksenofontične“ slike Sokrata na njima samima. Uostalom, bez obzira o kojoj se vrsti aspektnosti radi, oni koji su pisali o njemu nije ostavljao ravnodušnim o čemu svjedoči jedna opsežna i recentna *Bibliographia*.⁶ Index autora koji ide od Wendta, Zellera, Natorpa, pa tamo do Fritza, Steinera i Nickela, govori sam za sebe.

Sljedeći (na)vlastitu istraživačku intenciju, mišljenja sam da Sokrat nije zamisliv u Platonovoj Akademiji iz razloga koje, paradoksa li, podastire sam Platon. Bez šireg ulaženja u množinu Platonovih dijaloga, ograničit ćemo se na tri, četiri i to na *Symposion*, *Fedra*, *Gorgiju* i *Laheta*. Prema nekim autorima, tajnu svog pravog odnosa prema Sokratu Platon je izrazio upravo u *Gozbi*,

3 Ovo se objašnjava oskudicom muškaraca u Ateni kada je, zbog povećanja populacije, donešena odluka da svaki građanin, pored zakonite žene koja mora biti Atenjanka, može imati djecu i s nekom drugom ženom, zato je, kažu, i Sokrat to učinio (D.L. II, 26).

4 Npr., M. N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976., str. 236, (pri)pominje pet izvora; takode, od istog autora i *Ksenofont i glavni izvori za poznavanje istorijski realnog Sokrata* (u Ksenofont, *Uspomene o Sokratu*, Uvod XVI, XX, XXII i XXIII).

5 “Die wichtigsten Quellen für die Philosophie des Sokrates sind: 1. Platon, vor allem die *Apologie* und die Dialoge *Kriton*, *Euthyphron* und *Phaidon*, die sich mit dem Prozeß und der Hinrichtung des Sokrates befassen; 2. Xenophons (geb. ca. 426 v. Chr.) *Memorabilien* (Erinnerungen an Sokrates); 3. *Die Wolken* des komediendichters Aristophanes (aufgeführt 423. v. Chr.); 4. einzelne Stellen bei Aristoteles (*Met.* 987 b 1; 1078 b 27; *EN* 1144 b 17)”. F. Ricken, *Philosophie der Antike*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart-Berlin-Köln, 1993., S. 51.

6 A. Patzer, *Bibliographia Sokratica (Die wissenschaftliche Literatur über Sokrates von den Anfängen bis auf die neueste Zeit in systematisch-chronologischer Anordnung)*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1985., naročito bibliog. jed. 1850 – 1882.

„koja je puna duboke simbolike, i o njoj bi, kao i o *Fedru*, trebalo pisati samo perom umočenim u rastopljeni purpur Erotove hlamide i na hartiji posutoj prahom s njegovih zlatnih krila“.⁷ Po platonsko-sokratskom (po)stavljanju u *Gozbi*, Erot uopšte nije bog, *nego demon* (podc. Ž.Š.), i to najmoćniji, *δαίμων ἡέρας* (202 D).⁸ On je oličenje one beskrajne stvaralačke djelatnosti, kaže se dalje, čiji su temelji u najsnažnijoj ljudskoj strasti, u ljubavi, „u nagonu za večnošću koji se ostvaruje rađanjem, u onom snažnom prometejsko-faustovskom nagonu za saznanjem, kao i za proširivanjem saznanja i njegovim neprestanim primjenjivanjem u podizanju i oduhovljavanju života“.⁹ Ako Erot (Eros) i jeste *stvaralačka prasnaga* „koja vremenski ograničenom prostoru daje neprolaznu sadržinu“, onda to nije Sokratova misao. Naime, Platon kaže (doduše, na Sokratova usta) da je to čuo od Diotime, „vidovite i umne sveštenice iz Mantineje u Arkadiji, zemlji vračeva i proroka“.¹⁰ Zašto posredovanje „demona“, koliko god bio savršen, a ne nekoga od „bog(ova)“?, kada na samom početku svog opisa porijekla svijeta, Hesiod uvodi Erosa kao jednog od najstarijih i najmoćnijih bogova. On je, takođe, savremenikom prvog božanskog para, Zemlje i Neba, koje njegova moć održava u ljubavnom jedinstvu (Hes. *Theog.* 120). Pobornici Platonove „bezgrešnosti“ će reći da je to njegovo razračunavanje sa *mithosom*, međutim, to nas tek tada vraća sumnji i opetovanoj zapitanosti: zašto umjesto filozofskog znanja „čaranje“? Kao da je „prometejsko-faustovski nagon za saznanjem“ evoluirao u epimetejsko-mefistofelovski nagon za (ne)znanjem.

I razgovor između Alkibijada i Sokrata, *autentičnog državnika i autentičnog filozofa* (212 C – 222 B), ne čini se sokratovskim. Kada ovaj prvi, onako državnički i „zaljubljen“, kaže da je Sokrat ovaploćenje Erosa (Erota) kao velikog demona, značenjski i razumjevalački polučuje pregršt pitanja. Platonov koncept gradodržave, u smislu „političke obnove atinskog društva“, nužno rabi dvije pretpostavke: mudrost i snagu odn. političku vještinu. Prvu platonovski ovjerava Sokrat kao *savršeni demon*, a drugu Alkibijad kao državnik i proslavljeni vojskovođa. Zar za praktični neuspjeh Platonopolisa (ne) govore, na najbolji način, *facti* osude na smrt „demoniziranog“ (*eudaimonia*)

7 “U slavu svoje pobjede u tragičkom agonu o Lenejama ili Velikim Dionisijama, god. 416-e, mladi tragičar Agaton, otmen, ali sujetan, izvanredno lep, bogat i druževan atinski gospodin, priredio je odabranim prijateljima gozbu, posle koje se duhovno najrazličniji učesnici nadmeću najrazličnijim besedama u pohvalu Erotu, bogu ljubavi”. M. N. Đurić, *Platonova Akademija i njen politički rad*, SANU, Naučno delo, Beograd, 1960., str. 4.

8 Takođe je neka vrst posrednika između neba i zemlje, “između boga i svega smrtnoga” (202 D), *ωστε τὸ πᾶν αὐτὸ αὐτὸ συνδέεσθαι* (202 E).

9 *Ibid.*, 5.

10 *Ibid.*, 6. Usp. W. Kranz, *Diotima von Mantinea*, *Hermes* 61 (1926), 437 ss.

Sokrata, kao i sirakuška katastrofa atenske mornarice pod vodstvom „darovitog“ Alkibijada?

Kao da određene nedoumice u (s)vezi sa zadovoljstvom prate Platona i u dijalogu *Gorgija*. Kada Sokrat, varirajući tezu da samo pravedan čovjek može biti istinski sretan, pita nije li neophodno vladati i samim sobom (*Gorg.* 491 DE), Kalikleov odgovor sadržava i neke aristipovske momente. Naime, oni koji nemaju moći da zadovolje svoje strasti hvale razboritost i pravednost, a jaki i moćni dižu se iznad zakona velike gomile, ne vodeći računa o tome kako će ta gomila gledati na to dizanje. Razbludnost, neobuzdanost i neograničena sloboda, kada im otvoreno stoje sva sredstva za njihovo zadovoljenje, to je vrlina i sreća, a sve ostalo, svi lijepi termini i sve ljudske konvencije, sve je to ništa drugo nego brbljanje bez ikakve vrijednosti (491 E – 492 C). (Ne)opravdano poistovjećivanje čulnog zadovoljstva i dobra od strane Kalikla (495 A),¹¹ rabi pomalo neodlučan i dvosmislen odgovor Platonovog Sokrata. Naime, i kada kaže da je dobro, a ne čulno zadovoljstvo, svrha ljudskog djelovanja, da oni nisu isto, u nastavku će reći i ovo: „zadovoljstvo svagda može biti samo sredstvo za dostizanje dobra“ (494 C – 500 A). Premda samo kao „sredstvenost“ i čulno zadovoljstvo ima prefiks dobroga: ako i nije sinonimalno s njim, zasigurno nije ni s onu stranu njega.

I sama pretpostavka da je Sokrat, onaj Sokrat kome je (samo) stalo do vrline i znanja, mogao hedonistički stanovati, doima se heretičkom i nedokazivom. Bez obzira što je bio i ostao oličenje pravog filozofa, ni linija koja ga odvaja od sofistike, poglavito Starije, ne čini se tako ekspresivnom. Ako se kao argumentum mogu uzeti Aristofanova komediografska nastojanja, onda je on poučavao (*to mathema*) za novac što je, opet, samo spoljašnja, tehnička strana sofistike. I Aristoksen, Spintarov sin, priča za njega da je zaradivao novac: kaže da je skupljao kamate na svoj kapital, zatim to trošio i ponovo stvarao kapital (D.L. II, 20). Zar Aristid(es) u *Ars rhetorici* ne kaže da, izvjesni, Androtion (fr. 39 FHG I 375), osim sedmorice mudraca, kao sofistu spominje i Sokrata, glasovitog Sokrata (Diels, 79). Premda se o tome malo zna, a još manje piše, to svojevrсно „sofističko prokletstvo“ neće mimoići ni samog

¹¹ Bez obzira na već uobičajeno viđenje Kalikla kao beskrupuloznog vođe reakcije i kasnijeg tiranina, Jaeger njegovoj personi i odnosu prema njemu (pri)dodaje još nešto. Naime, iako je Platon u načelu bio protiv Kaliklovih shvatanja, u njegovom odnosu ipak primjećujemo i skriveno suosjećanje svojstveno samo onome ko je jednom morao, i još uvijek mora, da u sebi guši simpatiju prema protivniku. Sam Platon u *Sedmom pismu* priča kako su ljudi iz Kritijinog kruga u njemu vidjeli rođenog saborca, sigurno ne samo zbog Platonovih srodničkih veza s Kritijom, i da su ga u jednom trenutku, zaista, pridobili za svoje planove. W. Jaeger, *Paideia. Die Formung des griech. Mensch*, Bd I, Berlin und Leipzig, 1934; pr. *Paideia. Oblikovanje grčkog čoveka*, Knj. Zajed., Novi Sad, 1991., str. 167.

Platona. Njegovo prikazivanje sofistike stvaralo je zabunu dugi niz godina (negativna strana), ali je s druge strane iniciralo i drugačija, kontraplatonovska viđenja iste (pozitivna strana). To supstituiranje Starije i Mlade sofistike *resp.* eristike i zagrižljivo insistiranje na njenoj negativnoj strani (*Soph.* 231 D; *Euthyd.* 288 c, 297 c) koji će kasnije prihvatiti i drugi (Xenoph. *Mem.* I, 1, 11; Aristot. *Soph. el.* 1, 165 a 21), vratiće mu se poput bumeranga. Paradoksa li, i samog Platona će nazvati sofistom¹² zbog njegovog prezrivotnog odnosa prema mnoštvu i prema svojim savremeniciima. Aristid će, na istom mjestu, zapitati da se Platon tim nazivom poslužio i u, posve, pohvalnom smislu: „boga, za kojeg tvrdi da je najmudriji i da je kod njega svekolika istina, naziva na jednom mjestu *savršenim sofistom* (*Cratyl.* 403 E). Jedanput su za njega tzv. sofisti koji „ne naučavaju ništa drugo nego vlastite poglede svjetine i nazivaju to mudrošću“ dok ih drugom prilikom, čak, indirektno brani od svakojakih glasina i optuživanja. Naime, u *Državi* polemiše protiv veoma rasprostranjenog mišljenja, čija je žrtva bio i njegov učitelj Sokrat, da su sofisti i slični ljudi (!) kvaritelji mladeži. Pravi kvaritelji mladih ljudi, kaže se dalje, samo je društvo... (*Polit.* VI, 492 A i 493 A). Svodeći sofistiku na vještinu privida i obmane, odnosno optužujući sofiste da „bježe sa svjetlosti u mrak i da se bave onim što je slučajno i nebitno“, čini se da je ovim jasno izražen rezolutni Sokratov antisofizam. Međutim, imajući neke zajedničke pretpostavke i težnje sa sofistima, on je dovršio ono što su sofisti samo nagovijestili, „on je, u istom mah, ukinuo i ostvario njihov program“.¹³ Teza da oduševljenje za sofiste i sofistčki pokret, po pravilu, ide zajedno sa sumnjičenjem i omalovažavanjem Platona i platonovske filozofske tradicije, čini se sumnjivom i neutemeljenom. Bez obzira što Popper odvaja Sokrata od Platona i ubraja ga među pripadnike „velike generacije“ u kojoj vodeće mjesto zauzimaju sofisti,¹⁴ nije na djelu omalovažavanje Platona. Prije bi se moglo reći da je u pitanju neprihvatanje platonovske slike Sokrata u čemu, ako je vjerovati relevantnoj literaturi,¹⁵ nije usamljen. Karl Joël, naprimjer, tvrdi da Ksenofontov Sokrat nije istorijski Sokrat, jer je on kopija Antistenove slike koja sokratovsku etiku pretvara u

12 “Zar Lizija (fr. 281 O.A. ii 212 A 9) ne zove sofistom Platona isto kao i Eshina”? (Aristid. 46/II 407 Dind); u H. Diels, *Predsokratovci/fragmenti (Starija sofistika)*, Naprijed, Zagreb, 1983., 231; pogledati i Ž. Škuljević, *Sofistika kao istina privida*, Hijatus, Zenica, 2001., str. 21 – 22.

13 M. Đurić, *Sokrat i sofisti XLIV* (Predgovor u: Platon, *Protagora, Gorgija*, Kultura, Beograd, 1968).

14 K. R. Popper, *The open Society and Its Enemies*, Routledge and Kegan Paul, London, 1957, p. 169 – 201.

15 Osim, već pomenute, *Philosophie der Antike* Frieda Rickena, prilog toj raspravi dao je i Karl Joël svojim obimnim djelom *Der echte und der Xenophontische Sokrates* (Bd. 1 – 2, Berlin, 1893 – 1901).

kiničko-antistenovsku. Čineći ga *Wilensethiker*-om on ga spartanizira, odnosno daje „dorski obojen prikaz Sokrata“ koji je, po Joëlu, apokrifan. Iz tih i drugih razloga pomenuti autor vjeruje samo Aristotelu i njegove podatke uzima kao „jedinu istorijsku osnovu za dohvatanje suštine Sokratova filozofiranja“. S Joëlom se slaže i Natorp,¹⁶ ali on Aristotelu ne pridaje onoliku važnost kao Joël. Nasuprot tome, Döring (*Die lehre des Sokrates als socialereform system...*, München, 1985) misli da je, upravo, Ksenofontovo svjedočenje ono pravo „za dobijanje istorijske slike o Sokratu...“ Smatra, takođe, da Aristotelovi uvidi, naprosto, sažimaju „opšti sud stare akademije o Sokratovom filozofskom radu, dok se Platon koristi Sokratom kao nekom *kukom* o koju kvači vlastita filozofska učenja“. Po Fredericku Coplestonu, potpuno drugačije mišljenje zastupaju Burnet i A.E. Taylor u Velikoj Britaniji. Po njima je istorijski Sokrat, upravo, Platonov Sokrat: „Iako je potpuno nemoguće Aristofanovog i Ksenofontovog Sokrata smatrati za jednu istu osobu, nema nikakvih teškoća da se ta dva prikaza Sokrata smatraju iskrivljenim predstavama o Sokratu, koga znamo preko Platona. Prvi prikaz je opravdano iskrivljen zbog komičnog efekta, drugi, ne baš opravdano, iz apologetskih razloga“.¹⁷

Namjerno izbjegavajući tezu o postojanju više Sokrata,¹⁸ favorizovanje jednih uz minimaliziranje drugih izvora, zatim interpretativno pluraliziranje i t.sl., daje nam za pravo da se zapitamo i o hedonizirajućoj strani njegova života i učenja. Kako Kirenska škola, (na)vlastito Aristip, vrhuni kao sokratovska, teško je pretpostaviti da je, upravo Sokrat, po čijem imenu i učenju je i dobila ime, boravio s onu stranu hedonističkog življenja. Stiče se dojam da je on s planom preplatoniziran, „poljepšan“, odražavajući više učenikovu idealnu predodžbu o učitelju nego njegov stvarni duhovni lik.

Upravo (pri)pominjanje sofistike iz razloga ambivalencije Platonova odnosa prema njoj, pokušat ćemo na primjeru dijaloga *Fileb* i još nekih, slijediti tu liniju dvostrukosti, skoro po pravilu izrečenoj na Sokratova usta. Ukratko, *Fileb* postavlja tezu da se za sva živa bića dobro sastoji u nasladi (*hēdonē*) i zadovoljstvu, pod čime se podrazumijeva radost i uživanje (*térpsis*). Sokrat odn. Platon to osporava tvrdeći da naslada nije najviša vrednota (*Phill.* 20 e 1 – 22 e 3, 60 b 7 – 61 b 10), ostavljajući mogućnost da, ukoliko se (u) kombinuje sa razboritošću, zadobije kakvu takvu vrijednost. Kako ni naslada,

16 P. Natorp, *Über Sokrates*, Philos. Monatshefte 30, 1894., S. 337 – 370.

17 J. Burnet, *Greek Philosophy Thales to Plato*, Macmillan and Co., London, 1950., p. 149.

18 Osim Sokrata alhemičara i Sokrata epigramatičara (vrijeme života i djelovanja nepoznato), bilježimo još Sokrata iz Arga, 3/2. v. p. n. e. (?), gramatičara i Sokrata s Roda, 1. v. p. n. e., istoričara. Samo iz pijeteta prema brutalno ubijenoj neoplatonskoj filozofkinji Hipatiji iz Aleksandrije oko 415. godine, spomenut ćemo i Sokrata Sholastika i njegovo sramno apogoriranje Kirila, dakle, i religijskih fanatika koji su to učinili.

ni razboritost ne konstituišu Dobro po sebi, u dijalogu se postavlja pitanje postoji li, možda, nešto *treće*? Treba znati, sugeriše Sokrat, kakva je priroda naslade, „jer to zadovoljstvo mogu da osjećaju i oni koji žive razumno, kao i oni koji se toga ne pridržavaju“.¹⁹ Nužnost distingviranja onoga što je *različito i suprotno*, vodi Sokrata ka osporavanju Protarhove teze da je Dobro sve što je ugodno, jer se i ugone međusobno razlikuju što, opet, porađa pitanje: *što je to, što bi bilo identično svim ugodama*? Protarh, naravno, nije sklon ovim platonovskim spekulacijama, te ostaje kod svoje tvrdnje *da su naslade jednake i ne razlikuju se, ako su naslade*.²⁰ Utvrđujući različitost između tjelesne i duhovne naslade, Platon, u glavnom dijelu rasprave (c. 17 – 36), kao da potiskuje „istinskog“ Sokrata. Kaže da je hedone nužno uvjetovana *harmonijom*, da je za dušu važno da zna razlikovati *percepciju, pamćenje i sjećanje*, jer je to oblik naslade koji pripada samo duši. Time ranija iskustva zadobivaju oblik (naj)opštije svijesti i to znanje je tada kriterij u odnosu prema nasladi, što potvrđuje stav da i tjelesna naslada počiva na misaonom odnosu. Ovim je implicirano pitanje *o pravoj i nepravoj hedone* (c. 22 – 32) čime Platon, pomećući Sokrata, brani tezu da se samo na osnovu mišljenja može doći do *istinske hedone*. Dakle, tek se na osnovu znanja određuje istinska hedone i sva znanja, kao takva, idu ispred naslade. Ni taj pokušaj uvođenja uma od strane platoniziranog Sokrata nije uspio, do kraja, relativizirati Filebovu tvrdnju da hedone ne bi bila dobra kad, po svojoj prirodi, ne bi bila neograničena i po kvantitetu i po kvalitetu. Pogotovo nije uspjela njena ostrakizacija kad se kao traženi put nudi neka vrst kombinovanja naslade i razboritosti. Kada Sokrat, razgovarajući s Protarhom, kaže da bi jedan od njih dvojice mogao navoditi um, a drugi nasladu, „pa tako ni jedno od toga dvoga ne bi bilo samo Dobro...“ (*Phill.* 22 d), on, na stanovit način, daje za pravo i sokratovstvu u Aristipa. Bez obzira što pozicioniranje umskog, misaonog, daleko nadmašuje ono drugo²¹ u tzv. „pomiješanom životu“ nije ni naslada s onu stranu Dobra. Bez obzira što je moć naslade, prema ocjeni koju je dalo raspravljanje, tek na petom mjestu, ona je nezaobilazan element dobrog života.

Iako na tragu Platona, Aristotelovo (pri)pominjanje hedonea doima se, nekako, komornije ostavljajući po strani uzavreli *pathos*. Zanimljivo je da on u *Nikomahovoj etici* navodi Eudoksa, poznatog matematičara i astronoma koji je pripadao Platonovoj Akademiji, kao rodonačelnika teze o nasladi ili užitku kao najvećem dobru (*Etc. Nic.* X, 1172 b 2). Svoju tvrdnju Eudokso je obrazlagao iz stava suprotnosti zapisavši da je bol ono što svi izbjegavaju,

19 B. Bošnjak, *Dijalog Fileb*, 102 (Predgovor u Platon *Fileb i Teetet*, Naprijed, Zagreb, 1979).

20 “Protarh: No one nastaju od suprotnih stvari, Sokrate, a nisu jedna drugima suprotne. Pa kako ne bi naslada bila od svih stvari najsličnija nasladi, ista stvar sama sebi?” (*Phill.* 12 e).

21 “Sokrat: ... da je um kudikamo bolji od naslade i korisniji ljudskom životu”. (*Phill.* 66 e).

pa stoga... treba izabrati njegovu opreku: „I najviše je opet vrijedno izbora ono što ne izabiremo ni zbog ni poradi čega drugog, a upravo je užitak takav prema uobičajenom mnijenju. Jer, nitko ne pita čovjeka poradi čega uživa, budući da je užitak vrijedan izbora sam po sebi. Uz to, pridoda li se užitak bilo kojem od dobara, ono postaje još vrednije izbora, kao pri pravednu ili umjerenu postupanju...“ (X, 1172 b 20).²² Govoreći, na drugom mjestu, o uzdržanosti i neuzdržanosti, Aristotel veli da je uzdržan onaj čovjek što ostaje pri svojoj prosudbi, dok je neuzdržan onaj koji teži napustiti vlastitu prosudbu. Neuzdržan, dakle, znajući kako su loše stvari koje čini, ipak ih čini zbog čuvstva, dok uzdržan čovjek, znajući kako su želje loše, ne slijedi ih, upravo, zbog svoje prosudbe (VII, 1145 b 10 – 15). Međutim, je li uvijek sve tako jednoznačno i nedvojbeno? Neki smatraju kako se može ispravno shvatati, a ipak biti neuzdržan. Sokrat, naprimjer, koji se u cjelosti protivio takvom nauku, smatrao je da i ne postoji neuzdržanost, „jer nitko tko prosuđuje ne djeluje protiv onoga što je najbolje, nego samo iz neznanja (1145 b 25). Ima ljudi, kaže Aristotel, koji se s nekim dijelovima tog nauka slažu, a s nekim ne; prihvataju, naime, da ništa nije snažnije od znanja, ali ne prihvataju da niko ne čini ništa protiv onoga što mnije da je bolje, te stoga kažu kako neuzdržanik nema znanja, kad njime vladaju užici, nego ima mnijenje (1145 b 35). Šta je s onima koji se dvoume, čije je opiranje slabašno, slijedi li oprost onima što ne ostaju pri svojem mnijenju pred snažnim žudnjama...? (1146 a 5). Postoji li mogućnost opiranja i same razboritosti, pita se Aristotel, gdje bi jedan isti čovjek istodobno bio i razborit i neuzdržan...?”

Iako Platon neke naslade i požude smatra nepotrebnim i protuzakonitim,²³ te insistirajući na razlici pravih i nepravih, smatra izvrsnijim one duhovne, „dopušta“ izvjesni hedonizam i u Sokrata. Da li je to neka vrst „hedonističkog računa“, kazano benthamovski, ili ispod Platonovog nabačaja postoji neki, bar malo drugačiji Sokrat? Sofroniskus, Sokratov otac je, bez sumnje, odgovoran

22 Aristotel, *Nikomahova etika*, SNL, Zagreb, 1982., 216 (prijevod T. Ladan). Razlozi zbog kojih su, po Aristotelu, Eudoksove teze bile prihvaćene djeluju, pomalo, neuobičajeno. Pošto je on, u svoje vrijeme, smatran izuzetno umjerenim čovjekom, mislilo se da nije tako naučavao kao prijatelj užitka, nego što je to bilo u skladu s istinom (1172 b 15 – 20).

23 U Devetoj knjizi njegove *Države* čitamo:

“ – A koje to požude misliš?

– One, koje se bude za sna, naime onda, kada ostali dio duše, koji je razuman, pitom i gospodar onome, spava, a zvjerski i divlji dio, ojačan jelom ili pilom, skače, stresa san sa sebe, razbudi se, te nastoji zasititi svoje strasti. Znaš, da se taj dio u takav čas usuđuje sve činiti, oslobođen i rastavljen od svega srama i razuma. Jer ničega se ne ustručava, te misli skgviti se s majkom, bilo kojim god drugim čovjekom, bogom i životinjom, ne žaca se ubijati ni uestezati se ni od kakva jela; jednom riječju, nema nikakve bezumnosti i besramnosti, koje on ne bi počinio”. Platon *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1997., 336 – 337 (prijevod M. Kuzmić).

za to što mu je sin (s)ličio na Silena, okruglastu figuru malog božanstva od pečene zemlje, čiji trbuh krije drugog Silena, a ovaj, opet, trećeg. *U Sokratu se krije Sokrat*, reći će Jean-Paul Dumont u *La philosophie antique*,²⁴ ali kako kroz spoljašnjost doprijeti do njega?

Kako je bilo i onih koji nisu, iz ovih ili onih razloga, gajili platonovski osjećaj prema Sokratu,²⁵ smatram potrebnim da ih se, barem, spomene. Tako Polikrat iz Atene, sofista iz 1.v.p.n.e., piše *Optužbu protiv Sokrata*. Knjiga je strukturirana u obliku tužiočevog (Anit) govorenja na sudu i, po prvi put, Sokrat je prikazan kao neprijatelj atenske demokratije. Optužuju ga još i zbog, navodnog, štetnog uticaja na Alkibijada i Kritiju...²⁶

Ni Aristofana, znamenitog starogrčkog komediografa, inspiracijski ne nosi sokratoljublje. Naime, u svojim *Oblakinjama* prikazuje jednog Sokrata koji se bavi filozofijom prirode, nebeskim pojavama i podzemnim stvarima, koji negira naslijeđene bogove, stavljajući na njihovo mjesto vazduh i oblake, koji uči vještini da se sprovede nešto što, čak, može da bude nepravedno, koji ide u traljama i za svoje podučavanje uzima novac. Aristofan ga čini frivolnim, koristoljubivim i nepravednim, što je svojevrsna *camera obscura* platonovske slike Sokrata. I ostali predstavnici atičke komedije Sokratova vremena (Eupolid, Teleklid, Kalija, Kratin, Amipsija) su slično gledali na njega. Bio je za njih neka vrsta *ejrona*²⁷ koji ide u traljama, „ponekad krade srebrne kašike, zalazi u kuću Euripidu i pomaže mu pri pisanju drama koje vredeđu helensko

24 Ž.P. Dimon, *Antička filozofija*, Izd. knjiž. Z. Stojanović, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1990., 29. Takođe, treba spomenuti i Zbornik koji je, upravo dumontovski naslovljen *U Sokratu se krije ΣΟΚΡΑΤΗΣ*, Hijatus, Zenica/Banja Luka, 2011 (uredili Z. Arsović i Ž. Škuljević).

25 Usp. Ž. Škuljević, *Dijalog sa Sokratom*, Hijatus, Zenica, 1996., 85. Navodno je, kako bilježi Diogen Laertije, slušajući Platona kako čita *Lisida*, uzviknuo: “O, Herakle! Koliko je samo laži ovaj mladi čovjek izgovorio o meni! Jer Platon je zabilježio mnogo stvari kao Sokratova kazivanja koja on nije nikada izgovorio” (D.L. III, 35).

26 Istina, protiv ovog pamfleta, a u Sokratovu odbranu, pišaće Isokrat u *Busiridu*, Lisija, Antisten, Ksenofont i Platon. Takve odbrane pisali su još i Teodekte iz Faselide, Demetrije Faleranin, stoičar Teon iz Antiohije, Plutarh i Libanije. Zanimljivo je, u novije vrijeme, tvrdnja jednog američkog publiciste (zanimljivost vezana za njega jeste ta da je u 85. godini života naučio starogrčki) da se Sokrat bez teškoća mogao spasiti jednom doličnom odbranom. Ovim stavom, tvrdi autor, pada teza o “jurističkom ubistvu” umjesto koje se pokušalo argumentovati u korist “jurističkog samoubistva”. I. F. Stone, *A New Apology for Socrates (Nova odbrana Sokratova)*, Pregled (br. 245), 1989., p. 23., zasnovana na njegovoj knjizi *The Trial of Socrates*. Petnaestak godina poslije, biće upriličen i prijevod ove, ako ništa drugo, intrigantne knjige: Isidor F. Stone, *Suđenje Sokratovo*, MISL, Zagreb, 2005., posebno 16. poglavlje *Što je Sokrat trebao reći*, 176 – 180.

27 *Ejron* (drugačije “ironik”) – licemjer, prepredenjak; kod Platona “ejron” je blizak “đavolu-filozofu”; *ejron* – dvoličnjak koji sebe ponižava; obrazac ejrona je Sokrat. Vidjeti O. M. Frejdenberg, *Mit i antička književnost*, Prosveta, Beograd, 1987., str. 562.

narodno osećanje, sluša Protagorino bezbožno delo *O bogovima*, mudruje o svemu i svačemu, samo ne o tome kako bi stekao novu odeću²⁸. Aristofanovo komediografsko izrugivanje Sokratu, prepuno invektiva, polazi od namjerne predodžbe o njemu kao sofistu, zapravo, više kao erističaru. Na jednom mjestu u *Oblakinjama*, građanin Strepsijad kaže: „Ama, Sokrat Meljanin...“ Sudeći da Sokrat nije s otoka Mela, ovo namjerno podmetanje cilja na filozofa Dijagoru, bezbošca, koji je bio tužen za ateizam i prognan 415.p.n.e. Nazivajući, dakle, Sokrata Meljaninom, pjesnik naznačuje da je on isti bezbožnik kao i Dijagora. Neki autori tvrde (N. Deratini, naprimjer) da su Aristofanove *Oblakinje* možda i „uticale kod presude Sokratove“²⁹.

Kada Frejdenbergova na jednom mjestu, izriješkom, kaže *Sokratova Gozba* radi li se tu, kako sugerise prevodilac, o očiglednoj grešci u tekstu ili o „pravom autorstvu“³⁰? Dovodi li autorica ove pozamašne studije u pitanje opšteprihvaćenu usmenost filozofa³¹ ili, na tragu vlastitih promišljanja, želi samo istaknuti Sokratovo *symposionalno* bivanje? Poredi ga s Menipom,³² nastavljačem kiničke filozofske tradicije izvan Grčke, za koga kaže da je katabazičan i lakrdijaški u svojim djelima; po legendi izvršio je samoubistvo u paroksizmu gramzivosti. Menip je, kao i Sokrat, nejasna figura, odveć legendaran, on je maska mudraca i budale. Kako svjedočanstvo o Sokratu, poslije Aristotela, ne sadrže nikakav bitniji *novum* o njegovom životu i učenju, opšteprihvaćeno je mišljenje da oni, kao takvi, nemaju važnosti. To se, pogotovo, odnosi na ostatke iz Aristoksenova *Života Sokratova* za koje, najveći broj istraživača, tvrdi da nemaju ozbiljan historiografski karakter, jer je Aristoksen³³ iz privatnog života velikih ljudi nezajamčene činjenice saopštavao „zlonamjerno“ i samo zato da kod čitalačke publike napravi senzaciju. Na osnovu svjedočenja svoga oca Spintara koji je tvrdio da je poznavao Sokrata, (za)pisao je da je filozof bio osoba bez obrazovanja, „neznalica i razvratnik“ (Plut. *De Malig. Herod.*, ix,

28 M. N. Đurić, *Istorija helenske etike*, cit. izd., str. 219 – 236.

29 *Ibidem*

30 O. M. Frejdenberg, *Mit i antička književnost*, cit. izd., str. 294.

31 Usp. Ž. Škuljević, *Dijalog sa Sokratom* (odjeljak *Usmenost kao zapisani argument*), cit. izd., str. 19 – 27.

32 Menip iz Gadare, 3.v.p.n.e., grčki filozof, kinik, porijeklom iz Sirije, Metroklov učenik. Tvorac je nove književne vrste, tzv. *menipske satire*. Uticao na Lukijana, Terencija Varona, Seneku Mlađeg, Petronija, Apuleja.

33 Aristoksen iz Taranta, 4.v.p.n.e., grčki filozof i muzikolog (nepotpuno sačuvani *Elementi harmonije* i *Elementi ritma*). Studirao je u Korintu, Mantineji i Ateni, gdje je bio Aristotelov učenik. Po predaji je napisao 453 djela. Smatra se tvorcem biografije kao književne vrste: od njegovih *Životopisa* sačuvani su, među ostalim, fragmenti o Pitagori, o Sokratu i o Platonu, zatim ulomci rada o tragičkim pjesnicima.

856).³⁴ Isto tako, da niko nije mogao biti uvjerljiviji od Sokrata kada je bio u dobrom raspoloženju, kada bi ga, u nekoj vrsti koleričnosti, obuzele strasti; bio je to „ružan“ prizor začinjen najsilovitijim jezikom i činovima. Takođe je bio seksualno strastven, „ali nije naštetio svojoj razuzdanosti jer se družio samo s udatim ženama ili javnim bludnicama“ (Aristoksen, fr. 54 Wehrli). Optuživao je Sokrata za bigamiju i tvrdio da je on bio Arhelajov ljubavnik (*ta paidiká*). Premda za Guthriea Aristoksenovo pisanje nosi biljeg pakosti i sramotne klevete, ne sumnja da je Sokrat bio strastvena priroda: „oni koji su trpili bič njegova bijesa, mogli su o tome misliti potpuno isto kao Spintar“.³⁵ Primjere takvog ponašanja donosi nam upravo Ksenofont, u situaciji kada je Kritija pokušao zvesti mladića iz Sokratovog kruga zvanog Eutidem (*Mem.* 1. 2. 29 – 30), ali i Platon. Odlomak koji ćemo navesti odnosi se na opis Sokratovog susreta sa dječakom Harmidom nakon dugog odsustvovanja u vojsci. Kako svi hvale njegovu ljepotu, Sokrat odlučuje započeti razgovor nadajući se da njegova duša odgovara izvanjskom Harmidovom liku. Međutim, „... onda sam se osjetio zbunjenim i moje nekadašnje pouzdanje da mogu razgovarati s njim u potpunosti je istreseno iz mene. I kada mu je Kritija rekao da ja znam lijek za njegovu glavobolju, kao da me želi priupitati, a svi se ukipiše u palesti oko nas, bacio sam letimičan pogled unutar njegove odjeće i zapalio se. Više nisam gospodario sobom i mislio sam kako je Kritija dobro razumio ljubav kad je, govoreći o ljepušnom dječaku, upozorio nekog da se pobrine *da mladunče ne dođe na vidik lavu, da ga ovaj ne proždre*. Doista sam se osjećao baš kao da me šćepala divlja zvijer“ (Plat. *Harmid* 155 c – e).

Uistinu je moguće da neko prakticira jezik erotike a da je, u isto vrijeme, suzdržljiv u svom ponašanju. Slikovit govor o seksualnosti kod religioznih mistika je često privlačio pozornost.³⁶ Međutim, upravo autori koji tvrde nehedonističnost Sokratovog govorenja i činjenja, opisuju ga kao čovjeka koji se slobodno koristi jezikom ljubavi, koji za sebe kaže da je stručnjak za erotiku (*ta erotiká*) i da je ljubavnik (*erastés*) po svojoj prirodi. Tako Platon u *Menonu* (76 c) kaže kako on nikada ne može odoliti lijepom mladiću, „ljepušnome“, a Ksenofont u *Simpoziju* (8., 2) kako se ne može sjetiti vremena kada nije bio zaljubljen. I recentni autori, poput Giovanni Realea, dvoje oko Sokratove hedonističnosti. U inače, izvorima dobro opskrbljenoj knjizi i sa zavidnom obaviještenošću, odjeljak *Užitak i korist u Sokratovoj misli*, čitamo: „U *Protagori* Platon stavlja u Sokratova usta izrijek da se *užitak i dobro podudaraju*...“ dok

34 Usp. E. Dupréel, *La legende Socratique*, Bruxelles, 1922., 415; takođe, V. Djurant, *Život Grčke*, Beograd, 2004., str. 388.

35 W.K. Guthrie, *Povijest grčke filozofije*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2006., str. 373 (preveli J. Bubalo, B. Molić i Z. Posinovec).

36 *Ibid*, 377.

u drugim dijalozima platonski Sokrat *isključuje mogućnost da bi užitak bio dobro*. Utvrdivši tešku pogrešku onih koji su Sokrata vidjeli kao hedonista..., u istom tekstu, nešto prije, zapisuje da „Sokrat pokazuje to da odbacivanje užitaka ne donosi sreću...“ Argumentovanje tipa da je na djelu „računica s užicima“, zatim „mudro *odmjeravanje užitaka* koje omogućuje čovjeku da ih razlikuje i dozira“,³⁷ ne umanjuje dojam paradoksalnosti zapisanog. I zadovoljstva, naravno.

Zahvaljujući Ksenofontovim *Uspomenama o Sokratu* (III, 11) znamo za Sokratov razgovor sa Teodotom,³⁸ heterom koja je pratila Alkibijada na njegovim ratnim pohodima, te ga je u Frigiji, gdje je ubijen, časno sahranila (Athen. XII p. 574 F). Samo da napomenemo da je, u svoje vrijeme, bila mnogo slavljena zbog svoje ljepote služivši slikarima kao nezamjenljiv model. Zvuči istinito ona Zellerova (*Ph. d. Gr.* 68) da Sokrat „nije bio bezličan ideal vrline, već atenski Grk od krvi i mesa“.

EPILOGOS

Nesporno je da Sokratu nije bilo strano hedoniziranje kao ni *facat* da je mislenogovorno bio „vješt mačevalac“ (istina, ne na način kako to sugeriše Platon u dijalogu *Lahet*).³⁹ Da je on, upravo, takav a ne drugačiji, jeste jedno od mogućih viđenja Sokrata, nikako jedinomoguće. S onu stranu povijesti pitanja o tome ko je, Platon, Ksenofont, Aristofan, Aristotel ili Aristoksen, dao pravu sliku Sokrata, možemo se na kraju zapitati (i) na način jednog Olofa Gigona. Naime, u svojoj zanimljivoj i neobičnoj knjizi *Sokrat, njegov lik u pjesništvu i povijesti*, u nešto rezigniranom tonu, zapišaće i ovo:

„... Tu ostaje samo jedno: u odlučnoj rezignaciji odstraniti kao neriješenost pitanje o ličnosti i učenju povijesnog Sokrata te time dobiti slobodu za nepristrasno razumijevanje sokratovske literature kao pjesništva...“⁴⁰

37 G. Reale, *Sokrat (K otkriću ljudske mudrosti)*, Demetra, Zagreb, 2003., str. 288 – 290.

38 Poslušajmo sam kraj:

“*Sokrat*: Ali, tako mi Diva, ne želim da budem sâm primamljen k tebi, nego da ti mene posjećuješ.

Teodota: Posjećivaću te; samo me dočekul!

Sokrat: Dočekaću te ako... unutra ne bude koja milija od tebe!”

39 Usp. Platonov ΛΑΧΗΣ, Zagreb, 1908 (priredio M. Kuzmić); posebno obratiti pažnju na odjeljak *Svrha je mačevanja hrabrost* gdje grčka riječ ἀνδρεία (lat. *virtus*), znači upravo “muževnost”, muška vrлина u sokratovskom smislu.

40 O. Gigon, *Sokrates, Sein Bild in Dichtung und Geschichte*, Bern, 1947: "... Da bleibt nur eines: in entschlossener Resignation nach der Persönlichkeit und Lehre des geschichtlichen

Sporovi oko predominantnosti jednog izvora nad drugim, korištenje ovih ili onih izvora, njihova međusobna izukrštanost⁴¹ i sl., trajaće još dugo. Nikada nećemo postići apsolutnu sigurnost o istorijski relevantnoj slici Sokrata. U najboljem slučaju možemo da iskažemo vlastite razloge zbog kojih prihvatamo jednu sliku Sokrata, prije nego neku drugu. Jedan od načina da zaslužimo „vlastito prihvatanje“ jeste, upravo, bavljenje Sokratom i njegovim mišljenjem.

LITERATURA

- Aristotel, *Nikomahova etika*, SNL, Zagreb, 1982.
- B. Bošnjak, *Dijalog Fileb*, predgovor u: Platon, *Fileb i Teetet*, Naprijed, Zagreb, 1979.
- J. Burnet, *Greek Philosophy Thales to Plato*, Macmillan and Co., London, 1950.
- H. Diels, *Predsokratovci/fragmenti*, Naprijed, Zagreb, 1983.
- V. Djurant, *Život Grčke*, Beograd, 2004.
- Ž.P. Dimon, *Antička filozofija*, Izd. knjiž. Z. Stojanović, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1990.
- E. Dupréel, *La legende Socratique*, Bruxelles, 1922.
- M. N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976.
- M. N. Đurić, *Platonova Akademija i njen politički rad*, SANU, Naučno delo, Beograd, 1960.
- M. Đurić, *Sokrat i sofisti XLIV*, predgovor u: Platon, *Protagora, Gorgija*, Kultura, Beograd, 1968.
- O. M. Frejdenberg, *Mit i antička književnost*, Prosveta, Beograd, 1987.
- O. Gigon, *Sokrates, Sein Bild in Dichtung und Geschichte*, Bern, 1947.
- W.K. Guthrie, *Povijest grčke filozofije*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2006.
- W. Jaeger, *Paideia. Die Formung des griech. Mensch*, Bd I, Berlin und Leipzig, 1934.
- W. Jaeger, *Paideia. Oblikovanje grčkog čoveka*, Knj. Zajed., Novi Sad, 1991.
- K. Joël, *Der echte und der Xenophontische Sokrates*, Bd. 1 – 2, Berlin, 1893 – 1901.
- W. Kranz, *Diotima von Mantinea*, Hermes 61, 1926.

Sokrates als unbeantwortbar beisseitezulegen und dafür die Freiheit zu gewinnen, die socratische Literatur unbefangen als Dichtung zu verstehen...”

41 Među sinkretiste, tj. one koji posreduju između tri glavna predanja, pridajući veću važnost čas jednom, čas drugom, čas trećem, spadaju E. Zeller, W. Windelband, Th. Gomperz, I. Bruns, Clodius Piat, Zuccante, A. Busse, K. Praechter...

- P. Natorp, *Über Sokrates*, Philos. Monatshefte 30, 1894.
- A. Patzer, *Bibliographia Sokratica (Die wissenschaftliche Literatur über Sokrates von den Anfängen bis auf die neueste Zeit in systematisch-chronologischer Anordnung)*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1985.
- Platon, ΛΑΧΗΣ, Zagreb, 1908.
- K. R. Popper, *The open Society and Its Enemies*, Routledge and Kegan Paul, London, 1957.
- G. Reale, *Sokrat (K otkriću ljudske mudrosti)*, Demetra, Zagreb, 2003.
- F. Ricken, *Philosophie der Antike*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart-Berlin-Köln, 1993.
- I. F. Stone, *A New Apology for Socrates (Nova odbrana Sokratova)*, Pregled (br. 245), 1989.
- I. F. Stone, *Suđenje Sokratovo*, MISL, Zagreb, 2005.
- Ž. Škuljević, *Dijalog sa Sokratom*, Hijatus, Zenica, 1996.
- Ž. Škuljević, *Sofistika kao istina privida*, Hijatus, Zenica, 2001.
- U Sokratu se krije ΣΩΚΡΑΤΗΣ*, Hijatus, Zenica/Banja Luka, 2011. (uredili Z. Arsović i Ž. Škuljević)

ŽELJKO ŠKULJEVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Zenica, BiH

IS SOCRATES CONCEIVABLE IN PLATO'S ACADEMY?

The Hedonist or the Platonic Skillful Swordsman?

Abstract: Apart from the “embellished” “over-Platonic” Socrates, there are some alternative (diverse) insights into his philosophy. Multiplicity and the “wavering” historical sources, which help researches to reconstruct Socrates’ personality and his teaching, to a certain degree produce a number of decorated “photographs” (some of them very similar and others utterly different). With no intention to muddy the waters and create confusion, while rejecting the misunderstanding of Socrates’ conversational style, which was advocated by W. Weischedela in his work “Socrates oder Das Ärgernis des Fragens”, I gave myself the right to read and grasp in an unorthodox way the well-established and widely accepted sources, including those proscribed and “marginal”. Consequently, in a Satirical and Silenus similitude, I found the picture of a hedonistic Socrates, who was a rhetorically skillful swordsman – due to the techniques and achievements of the older sophistic school of thought. We must accentuate what is the most substantial (regardless of various research concept and sources); namely,

that the thinker Socrates existed with his active life (at which alternative explanations and comprehensions hint) – which is the answer to the question: why is Socrates inevitable and ever-present in the spiritual visions of our civilization.

Keywords: hedonism, Plato, pleasure, Socrates, Socrates' historic image

Primljeno: 22.2.2014.

Prihvaćeno: 4.5.2014.